

* * *

Sprawozdanie z sesji „The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtues” (Życie według cnót. Tomasz z Akwinu o teologicznej naturze cnót moralnych) zorganizowanej przez Thomas Instituut te Utrecht (Tilburg University) w Utrechcie, 16–19 grudnia 2015

Jednym z ważnych miejsc na tomistycznej mapie świata jest Instytut Tomistyczny w Holandii, działający pod auspicjami Uniwersytetu w Tilburgu. Instytut wyłonił się w 1990 roku z grupy uczonych skupionych wokół prof. Ferdinanda J.A. de Grijsa (1931–2011), promotora znacznej części obecnych pracowników Instytutu. Należą do nich m.in. Harm Goris, Carlo Leget, Pim Valkenberg (Catholic University of America) oraz terażniejszy (od 2009) dyrektor Instytutu Henk Schoot. Jego poprzednikiem na tym stanowisku w latach 1996–2009 był Herwi W.M. Rikhof, profesor dogmatyki specjalizujący się w teologii Trójcy Świętej.

Instytut wyróżnia się wysokim poziomem publikacji i organizowanych konferencji. Przykładem może być jedna z ostatnich publikacji. W serii Thomas Instituut Utrecht wydawanej przez wydawnictwo Peeters w Louvain (Belgia) ukazał się tom 16 pod tytułem *Faith, Hope and Love. Thomas Aquinas on Living by the Theological Virtues* (Wiara, nadzieja i miłość. Tomasz z Akwinu o życiu według cnót teologicznych). Jest to opracowany przez Harma Gorisa, Lamberta

Hendriksa oraz Henka Schoota zbiór tekstów będący owocem międzynarodowej sesji, która miała miejsce w grudniu 2013 roku w Utrechcie. To właśnie wtedy — ze względu na żywe dyskusje wokół tematu współpracy natury i łaski u św. Tomasza — zrodził się zarówno pomysł częstszych tomistycznych sesji w Utrechcie, jak również temat kolejnego spotkania. W rezultacie sesja zatytułowana „The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtues” odbyła się w Utrechcie w dniach 16–19 grudnia 2015 r. Była to również okazja do obchodów jubileuszu 25-lecia Instytutu Tomistycznego.

Różne interpretacje relacji natury względem łaski od dawna intrygują teologów. Dość przypomnieć Pelagiusza i św. Augustyna czy to, że już w 1607 roku papież Paweł V zakazał, a przynajmniej próbował zakazać, debat na temat skuteczności łaski (*de auxiliis*), toczących się na tyle gorąco między dominikanami i jezuitami, że nie szczędzono sobie wzajemnych potępień i oskarżeń. W XX wieku książka *Surnaturel* kardynała Henri de Lubaca, dotykająca problemu natury

i łaski, wywołała jedną z ciekawszych dyskusji teologicznych. Jak widać jest to teren niezwykle intrygujący, ważny, a zarazem złożony i rodzący wiele pytań, wątpliwości czy również podejrzeń o brak ortodoksji. Chodzi nie tylko o kwestię współlistnienia cnót teologalnych i kardynalnych, ale jeszcze bardziej — dla tomistów — o sposób współpracy cnót kardynalnych nabytych wobec ich odpowiedników, które zostały człowiekowi wlane przez Boga.

Na poziomie rozróżnienia cnót wlnych i nabytych łatwo o pewne szkolne i wprowadzające w błąd nieporozumienie. Wciąż bowiem często można spotkać, jak przypomina o tym Ruti te Velde w artykule *The Hybrid Character of the Infused Moral Virtue according to Thomas Aquinas* (Hybrydowy charakter wlnych cnót moralnych według św. Tomasza z Akwinu, we wspomnianym tomie z poprzedniej sesji, *Faith, Hope and Love*, s. 25–44), uproszczoną wizję, mówiącą, że cnoty kardynalne i nabyte stanowią jeden filozoficzno-humanistyczny ogólnoludzki poziom, na którym wznosi się kolejny superpoziom cnót teologalnych wlnych, czyli wiary, nadziei i miłości. Taką pozycję przyjęło wielu znanych teologów, m.in. Waldo Beach, Helmut Richard Niebuhr, Austin Fagothey, Philippa Foot, James F. Keenan, Eleonore Stump, Brian Davies, Frederick Charles Copleston (zob. Markus Christoph, *Justice as an Infused Virtue in the Secunda secundae and Its Implications for Our Understanding of the Moral Life* [Sprawiedliwość jako cnota wlna w *Secunda Secundae* oraz konsekwencje takiego ujęcia dla naszego rozumienia moralności], Fribourg 2011, s. 8–10).

Jednak uważniejsza lektura św. Tomasza prowadzi do bardziej złożonego rozumienia cnót. Akwinata wykazuje ko-

nieczność cnót kardynalnych wlnych (*Summa theologiae*, I–II, q. 63, a. 3). Chodzi o to, aby człowiek odnosił się adekwatnie do nadprzyrodzonego celu, jakim jest Bóg, także w swoich ludzkich sprawach. Oznacza to dogłębną transformację dokonującą się także w obrębie cnót zwanych naturalnymi. Wszystkie cnoty, według Tomasza, zostają uformowane przez cnotę miłości, formę wszystkich cnót (II–II, q. 23, a. 8). Wraz z łaską uświęcającą, obdarzającą człowieka miłością-caritas, człowiek otrzymuje niezbędny stopień wszystkich cnót wlnych, nawet gdyby brakowało z jego strony predyspozycji w postaci analogicznych cnót nabytych (I–II, q. 65, a. 3). W przekonujący sposób pokazuje to na przykładzie służby Bożego Mateusza Talbota dominikanin Michael Sherwin w artykule *Infused Virtue and the Effects of Acquired Vice: A Test Case for the Thomistic Theory of Infused Cardinal Virtues* (Cnota wlna oraz skutki nabytej wady. Studium przypadku sprawdzającego tomistyczną koncepcję wlnych cnót kardynalnych, „The Thomist”, 73, 2009, s. 29–52). Chodzi o nawróconego irlandzkiego alkoholika z Dublina, który nagle, z dnia na dzień, otrzymał łaskę umożliwiającą mu zarówno życie w trzeźwości, jak również rozeznanie i unikanie tego wszystkiego, co mogłoby doprowadzić go do upadku. Jest to przykład wlanej cnoty roztropności i umiarkowania (trzeźwości), która umożliwiła zapanowanie nad nabytymi i głęboko zakorzenionymi wadami, czego nie sposób wyjaśnić czysto naturalnie.

Święty Tomasz argumentuje ponadto za przyjęciem różnych gatunków (*species*) w przypadku cnoty kardynalnej nabytej oraz jej odpowiednika w postaci cnoty wlanej (I–II, q. 63, a. 4). Inaczej mówiąc — choć cnotę wlną i nabytą łączy ta sama nazwa (np. roztropność wlna

i roztropność nabyta), to jednak istotnie różnią się między sobą. Otwiera to wiele pytań dotyczących korelacji i ewentualnej współpracy tych cnót. Interpretacje tej kwestii są różne i zasadniczo sprowadzają się do trzech wariantów.

1. Można przyjąć, że cnota kardynalna wlna jest doskonalszą wersją cnoty nabytej i zastępuje ją tak długo, jak długo człowiek pozostaje w stanie łaski uświęcającej. Utrata łaski uświęcającej oznacza bowiem również utratę wszystkich cnót wlnych. Rodzi się jednak następująca trudność: jak rozumieć rozważania Tomasza dotyczące nabywania, wzrostu i zanikania sprawności i cnót w *Prima Secundae* (q. 51–53 oraz 63)? Jakkolwiek Akwinata omawia możliwość wlnia cnoty przez Boga (q. 51, a. 4; q. 63, a. 3 i 4), to jednocześnie jeszcze więcej miejsca poświęca naturalnemu nabywaniu sprawności i cnót poprzez powtarzanie odpowiednich działań (q. 51, a. 1–3 oraz q. 63, a. 1 i 2). Jakie znaczenie ma nabywanie cnót i towarzyszący temu wysiłek zwalczania wad, skoro dzięki łasce człowiek w darmowy sposób i bez własnej pracy otrzymuje o wiele więcej?

2. Można również przyjąć, że cnota wlna współpracuje z cnotą nabytą, i w jakiś sposób te dwie cnoty współlistnieją i współpracują ze sobą.

3. Można wreszcie przyjąć, że ludzka natura jest na tyle zepsuta i zła, że na miano cnót zasługują wyłącznie cnoty wlane człowiekowi przez Boga, podczas gdy cnoty ludzkie, a więc nabyte to tylko niebezpieczny pozór cnót.

Sposób rozstrzygnięcia tej kwestii rzutuje na sposób odczytywania teologii moralnej św. Tomasza. Zachodzi bowiem pytanie, który rodzaj cnót omawia Akwinata w długich kwestiach poświęconych ludzkim cnotom, licząc od traktatu o roztropności niemal do końca *Secunda Se-*

cundae (q. 47–170). Lista podanych tam cnót wyraźnie nawiązuje do cnót opisanych przez Arystotelesa w *Etyce nikoma-chejskiej*. W pierwszym wymienionym przypadku (1) będzie to odczytywanie Tomaszowego opisu cnót kardynalnych i innych sprawności moralnych z nimi powiązanych jako cnót wlnych, skoro jest to teologiczne ujęcie człowieka w drodze do ostatecznego celu i doskonałego szczęścia. W drugim i trzecim wypadku można je traktować jako opis cnót ogólnoludzkich. Przy tym niektórzy podkreślają pozytywny i czynny wkład cnót ludzkich (2), podczas gdy inni ukazują je jako element pozabawiony głębszej wartości (3). Istnieje wiele poważnych argumentów przemawiających za każdym z tych rozwiązań, choć najsłabsze, przynajmniej na gruncie myśli św. Tomasza, będzie stanowisko podważające naturalne dobro ludzkiej natury i cnót nabytych.

Angela McKay Knobel (Catholic University of America, Washington) w artykule *Two Theories of Christian Virtue* (Dwie teorie chrześcijańskiej cnoty, 2010) sprowadza różne ujęcia kwestii działania natury w łasce do dwu następujących. Pierwszy z nich — koncepcja koegzystencji (*coexistence theories*) — zakłada ich współlistnienie na dwu odrębnych poziomach istniejących w podmiocie obdarzonym łaską (jest to pierwsza z wyżej wymienionych koncepcji). McKay Knobel koncepcje koegzystencji wiąże z takimi autorami jak Anthony Falanga, Reginald Garrigou-Lagrange, Denis Bradley, Andrew Dell’Olio, Daniel Westberg, Robert Coerver i John Harvey. Druga koncepcja jest formą unifikacji cnót (*unification theory*), polegającą na tym, że cnoty wlane doprowadzają do doskonałości cnoty nabyte (2). Do zwolenników tej koncepcji według McKay należą: Etienne Gilson,

Terrence Irwin, René Mirkes, John Inglis, Servais Pinckaers i Romanus Cessario. Podział ten wydaje się upraszczać problem (por. wspomniany wyżej tekst M. Christophy, *Justice as an Infused Virtue*, s. 153, przypis 7), niemniej jednak pozwala zobaczyć jeden z kluczy do odczytywania możliwych kierunków rozwiązań współpracy natury i łaski.

W pierwszej z wymienionych koncepcji można ponadto wyodrębnić grupę autorów, którzy radykalnie negują wartość cnót nabytych (3). Taki pogląd prezentują m.in. Eleonore Stump, Andrew Pincent czy Thomas Osborne. Odrzucają oni możliwość przyjęcia określenia cnoty w przypadku człowieka oderwanego od porządku łaski. Zawężają znaczenie cnoty do cnót teologalnych, odmawiając tego określenia cnotom nabytym, a co za tym idzie — odmawiając określenia cnoty temu, co Grecy określali tym mianem.

Sama McKay w swoim doktoracie „The Infused and Acquired Virtues in Aquinas’ Moral Philosophy” (Cnoty wlane i nabyte w filozofii moralnej Akwinaty, 2004) zaproponowała interpretację Tomaszowych rozważań o cnotach w *Secunda Secundae* jako analizę wyłącznie cnót wlnych (1). Podobnie uważa William C. Mattison III w artykule *Can Christians Possess the Acquired Cardinal Virtues?* (Czy chrześcijanie mogą posiadać nabyte cnoty kardynalne?, „Theological Studies”, 72, 2011, s. 558–585). Nawet jeśli tak radykalna propozycja budzi wiele oporów, to jednak odgrywa ważną i wciąż potrzebną rolę. Stanowi bowiem wyraziste, mocno udokumentowane i uzasadnione przypomnienie o centralnej roli naturalnych cnót wlnych w teologii moralnej św. Tomasza, co jest potrzebne przeciwko utrwalonym podziałom na cnoty wlane teologalne oraz nabyte naturalne. O ile McKay zaproponowała szczegóło-

we zastosowanie koncepcji cnót wlnych do odczytania cnót roztropności i męstwa w *Summie teologii*, o tyle Markus Christoph w cytowanym już doktoracie, który napisał pod kierunkiem Michaela Sherwina, przeprowadził analogiczne odczytanie cnoty sprawiedliwości (*Justice as an Infused Virtue in the Secunda Secundae and Its Implications for Our Understanding of the Moral Life*). Praca ta może pozwolić na dalsze uporządkowanie i filozoficzne pogłębienie podanych wyżej kryteriów podziału wraz z licznymi cennymi wskazówkami bibliograficznymi (s. 151–228).

Wiele wspomnianych wyżej osób było obecnych na sesji. Dodawało to jej uroku: nawet w kularach czy przy posiłkach toczyły się żywe dyskusje dotyczące tego, w jaki sposób powinniśmy odczytywać św. Tomasza i wyjaśniać go w kontekście współczesnych problemów.

Plan konferencji przewidywał następujące rodzaje wystąpień: 45-minutowe lub półgodzinne wykłady na forum wspólnym z możliwością dyskusji oraz krótsze prezentacje w równoległych grupach. Elementem godnym pochwały była dyscyplina czasowa i punktualność. Niespodzianką była prezentacja pierwszego egzemplarza świeżo wydrukowanego holenderskiego przekładu kazań akademickich św. Tomasza autorstwa Mark-Robin Hooglanda CP (Thomas van Aquino, *De Academische Preken*), na podstawie krytycznego wydania tych kazań przez Commissio Leonina (t. 44, 1: *Sermones*, ed. L.J. Bataillon, Roma – Paris, Commissio Leonina – Éd. du Cerf, 2014).

Dyskusja podsumowująca pozwalała na perspektywiczny obraz wniosków płynących z sesji. Rozpoczęła ją wielokrotnie już wspomniana Angela McKay Knobel, określając wspólny mianownik doktrynalny zebranych na sesji tomistów

oraz próbując zdefiniować to, co jest przedmiotem interpretacji spornych. W następujących punktach można przyjąć zgodność:

— centralny charakter darów Ducha Świętego i cnót wlnych w teologii moralnej św. Tomasza;

— przyjęcie zasady doskonalenia natury przez łaskę (*gratia non tollit naturam sed perficit*);

— posiadanie przez chrześcijanina cnót nabytych.

Rozbieżności — według McKay Knobel — pojawiały się natomiast co do sposobu rozumienia działania człowieka w łasce. Dokładnie jest to pytanie o to, czy jest to działanie wyłącznie cnót wlnych, czy też ich równoczesna współpraca z cnotami nabytymi.

Wiadomo, że św. Tomasz przypomina o podwójnym porządku celowości w ludzkiej naturze: naturalnym i nadprzyrodzonym. W myśli Tomasza ludzka natura ma swoją właściwą „konsystencję”, która pozostaje we wszystkich ludziach także po grzechu. A jednak celem ostatecznym ludzkiej egzystencji jest nadprzyrodzone widzenia Boga, które jest nieosiągalne dla człowieka bez szczególnej pomocy łaski uświęcającej. Pytanie dotyczy sposobu uświęcania człowieka: czy łaska tworzy swoisty i odrębny superpoziom wobec natury, czy też w jakiś sposób harmonijnie przenika naturalne działania.

David Decosimo (Boston University) przekonywał za tym ostatnim: cnoty wlane i nadprzyrodzone muszą być kompatybilne. Inaczej musielibyśmy dojść do konkluzji *ad absurdum* — wykazywał to przez przykład niewierzącego małżeństwa, gdzie w przypadku nawrócenia się jednego z małżonków, jeśli cnoty nie są kompatybilne, znikalby element autentycznie wspólny obojgu małżonkom.

Andrew Pinsent (Oksford) podkreślił wagę innego sposobu ukazywania współpracy natury i łaski. Twierdził bowiem, że z powodu niewłaściwych obrazów budujemy błędną wizję ich wzajemnych relacji. Jego zdaniem dzięki bardziej adekwatnej metaforze można uniknąć wielu nieporozumień, a taką metaforą może być połączona uwaga (*joint attention*): chodzi o moment wspólnego zwrócenia na coś uwagi. Taki wspólny zwrot uwagi łączy duchowo, intelektualnie i emocjonalnie różnych ludzi. Wspólna uwaga w tej metaforze pokazuje fenomen współpracy człowieka z Bogiem bez zagubienia czy umniejszania wartości ludzkiego w nim udziału. Brak łaski można przy tej konwencji porównać do duchowego autyzmu, który oddziela człowieka od innych i od Boga.

Na inny element wskazał Michael Sherwin, dominikanin z Fryburga (Szwajcaria). Podkreślił on mianowicie, że łaski uświęcającej nie należy utożsamiać z pełnią cnoty. Łaska to minimum konieczne do nadprzyrodzonego życia, podczas gdy duchowy wzrost i dochodzenie do pełni cnoty zakłada wiele możliwych etapów duchowego życia. Można mieć nadprzyrodzoną wlaną cnotę roztropności, która dotyczy osobistego zbawienia, ale cierpieć wskutek braku ludzkiej roztropności. Wyjaśnia to dobrze pewien fenomen osobistej świętości człowieka idącej w parze z obiektywną — choć niezawinioną — decyzją czy rozpoznaniem konkretnej sytuacji.

Taki obraz panoramy problemów wyłania się z perspektywy jej podsumowania. Natomiast chronologiczny porządek obrad przedstawia się następująco.

Pierwszego dnia — 16 grudnia — usłyszeliśmy wykład Angeli McKay Knobel „A Confusing Comparison: Interpreting de Virtutibus in Communi a. 10

ad 4” (Mylące porównanie. Interpretacja *De virtutibus in communi*, a. 10, ad 4), następnie wykład Davida Decosima „Ethics as a Work of Charity: Who Gets Which Virtues?” (Etyka jako dzieło miłości-caritas: kto otrzymuje którą z cnót?).

Dwa krótsze wykłady — Rudiego te Velde (Tilburg University, Thomas Instituut) „How Can Charity Teach Us to Be Prudent and Just?” (W jaki sposób miłość-caritas może uczyć nas roztropności i sprawiedliwości) oraz Randalla Smitha (University of St. Thomas, Houston) „How Faith Perfects Prudence” (W jaki sposób wiara doskonalą roztropność) — wraz z dyskusją zamknęły pierwszy dzień obrad.

Drugi dzień, 17 grudnia, został rozpoczęty przez wykład Andrew Pinenta (Oxford University) „Who’s Afraid of the Infused Virtues? The Philosophy of Theological Dispositions” (Kto obawia się cnót wlaných? Filozofia teologicznych dyspozycji). Kolejnym wykładowcą był Thomas M. Osborne (University of St. Thomas, Houston) z tematem „What is at Stake in the Question of Whether Someone Can Possess the Natural Moral Virtues without Charity?” (O co chodzi w pytaniu, czy ktoś może posiadać naturalne cnoty moralne bez miłości-caritas?). Wspólną część tego dnia konferencji zakończył jeden z gospodarzy, Harm Goris (Tilburg University, Thomas Instituut), wykładem „Wounds of Sin and the Infused Moral Virtues” (Rany grzechu oraz wlane cnoty moralne).

Po południu odbywały się sesje w dwu grupach.

W pierwszej z nich występowali:

— Thomas Machula (University of South Bohemia), „Infused Moral Virtues as a Thomistic Heritage” (Wlane cnoty moralne jako tomistyczne dziedzictwo);

— Timothy López (University of

Louvain), „Grace and the Virtues of Natural happiness: Extrinsic Ordination and Per Accidens Causation (Łaska i cnoty naturalnego szczęścia — ukierunkowanie zewnętrzne oraz przyczynowość *per accidens*);

— Rik van Nieuwenhove (Mary Immaculate College, Limerick), „Aquinas on Contemplation: Some Observations Pertinent to the Christian Life” (Akwinata o kontemplacji. Kilka obserwacji dotyczących chrześcijańskiego życia);

— Lloyd Newton (University of Louvain), „Do Christians Have Acquired or only Infused Virtues?” (Czy chrześcijanie posiadają nabyte czy wyłącznie wlane cnoty?);

— Richard J. Dougherty (University of Dallas), „St. Thomas on the Acquisition of Virtue and the Natural Law” (Św. Tomasz o nabywaniu cnót i prawie naturalnym);

— Jörgen Vijgen (Seminary De Tiltenberg, Haarlem), „Aquinas’s Moral Theology and the Problem of Aristotle’s Heroic Virtues” (Teologia moralna Akwinaty i problem cnót heroicznych Arystotelesa).

W drugiej grupie swoje prezentacje przedstawili:

— Dominic Farrell LC (Pontifical Athenaeum Regina Apostolorum, Roma), „Two Visions of Virtue? Aquinas on Revelation and Moral Virtue” (Dwie wizje cnoty? Akwinata o objawieniu i cnotcie moralnej);

— Joseph Arias (Christendom College, Alexandria VA), „The Infused Virtues and the Secunda Pars in the Context of the Divine Processions” (Cnoty wlane oraz *Secunda Pars* w kontekście boskich pochodzeń);

— Michał Mrozek OP (Instytut Tomistyczny, Warszawa), „The subject of virtues” (Podmiot cnót);

— Reynaldo A. Reyes (University of Santo Tomas, Manila), „Aquinas on the Metaphysical Assumptions of Infused and Acquired Virtues” (Metafizyczne założenia Akwinaty dotyczące cnót własnych i nabytych);

— Kevin G. Grove CSC (University of Notre Dame), „The Intelligibility of Desire: The Christology of Aquinas’ Treatment of Evangelical Counsels” (Przejrzystość pragnienia: Chrystologia Tomaszowego traktatu o radach ewangelicznych).

Trzeci dzień, 18 grudnia, rozpoczął się od wykładu Williama C. Mattisona III (Catholic University of America, Washington) „The Scriptural foundations of Thomistic Infused Virtue: Infused Prudence in the Sermon on the Mount” (Biblijne podstawy Tomaszowej koncepcji cnót własnych. Włana roztropność w kazaniu na górze).

Kolejne wykłady przedstawili: Michael Sherwin OP (Université de Fribourg), „Fire Grows in Water: Thomas Aquinas’ Interpretation of Virtue in the Scriptures” (Ogień rozpala się w wodzie. Biblijna interpretacja cnoty u Tomasza z Akwinu) oraz Lambert Hendriks (Major Seminary of Rolduc; Thomas Instituut), „Can God Make Acting Easy? A Reflection on the Characteristics of Acting *faciliter* in Relation to Infused Moral Virtues” (Czy Bóg powoduje łatwość działania? Refleksje dotyczące właściwości działania *faciliter* w odniesieniu do własnych cnót moralnych).

Po południu — jak dzień wcześniej — pracowaliśmy w grupach. W pierwszej referaty wygłosili:

— Mirosław Mróz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń), „The Significance and Position of the Infused Moral Virtue of Fortitude for the Christian Li-

fe in the Thought of Thomas Aquinas” (Miejsce i znaczenie włanej cnoty męstwa w chrześcijańskim życiu w myśli Tomasza z Akwinu);

— Alina Beary (Baylor University), „Acquired and Infused Temperance: A Family Resemblance?” (Nabyte i własne umiarkowanie: rodzinne podobieństwo?);

— Anton ten Klooster (Tilburg University, Thomas Instituut), „Acts of the Virtues: The Contribution of Aquinas’ Lectura on Matthew” (Działanie cnót. Wkład Tomaszowego Komentarza do *Ewangelii Mateusza*);

— Paul M. Rogers (Emmanuel College, Cambridge), „Questioning the Virtues-Gifts of the Holy Spirit Schema in Thomas’ Account of the Moral Life and Possible Solutions in his Commentary on Romans” (Weryfikowanie schematu cnót i darów Ducha Świętego w Tomaszowym przedstawieniu życia moralnego oraz możliwe rozwiązania zawarte w jego *Komentarzu do Listu do Rzymian*);

— John Berkman (Regis College, University of Toronto), „In the Power of the Holy Spirit: Aquinas’ Ethics after Thomistic Virtue Ethics” (W mocy Ducha Świętego. Etyka Akwinaty po epoce tomistycznej etyki cnót).

W drugiej grupie wystąpienia przedstawili:

— Fáinche Ryan (Trinity College, Dublin), „Prudentia, An Intellectual Virtue within the Moral Life: A study of the Virtue of prudentia in Aquinas’ Account of a Moral Life as ultimately Directed by the Infused Virtues of Faith, Hope and caritas” (*Prudentia*, cnota intelektualna w moralnym życiu. Studium cnoty *prudentia* w Tomaszowym ujęciu życia moralnego jako ostatecznie ukierunkowanego za pomocą własnych cnót wiary, nadziei i miłości);

— Reginald M. Lynch OP (University of Notre Dame), „Friendship and the Theological Life” (Przyjaźń i życie teologiczne);

— Matthew Kostelecky (University of Alberta), „Primum cognitum’ and the Immediate Love of God in This Life: Reflections on the Importance of Charity in the Speculative Thought of Thomas Aquinas” (*Primum cognitum* oraz bezpośredniość miłości Boga w tym życiu. Refleksja na temat znaczenia miłości w koncepcji Tomasza z Akwinu);

— Luca Gili (University of Louvain), „Can an Infused Virtue Be a Potential Part of a Natural Virtue? Thomas Aquinas on Patience” (Czy cnota włana może być potencjalną częścią cnoty naturalnej? Tomasz z Akwinu o cierpliwości);

— Joseph Lee Stenberg (University of Colorado), „Thomas Aquinas on the Relationship between Happiness and Virtue” (Tomasz z Akwinu o relacji między szczęściem i cnotą).

Rozważania zostały uwieńczone wspólną eucharystią w katedrze św. Katarzyny oraz uroczystą kolacją. Mszy św. przewodniczył biskup pomocniczy utrechckiej archidiecezji — dr Theodorus Cornelis Maria Hoogenboom.

Ostatni dzień konferencji rozpoczął John O’Callaghan (University of

Notre Dame) wykładem „Two Forms of Forgiveness: Natural and Theological” (Dwie formy przebaczenia: naturalna i teologiczna). Frederick Christian Bauerschmidt (Loyola University Maryland) miał przyjemność wygłosić ostatni wykład przewidziany w programie — „Infused Moral Virtues and the Infused Knowledge of Christ” (Wlane cnoty moralne oraz włana wiedza Chrystusa). Wyżej przedstawione podsumowanie zwięźczyło sesję.

Z wielu powodów sesję w Utrechcie można uznać za udaną i owocną. Po pierwsze podjęty został trudny i ważny temat (natura i łaska), który umożliwia głębszą refleksję nad różnymi możliwościami odczytywania św. Tomasza w spójny sposób. Po drugie przedstawiciele różnych opcji oraz rozwiązań mogli się wzajemnie skonfrontować ze sobą; szczególnie dotyczy to dyskutantów ze Stanów Zjednoczonych. Po trzecie dyskusje toczyły się w merytorycznej i przyjaznej atmosferze, nawet w przypadku rozbieżnych i wykluczających się stanowisk. Pozostaje oczekiwać na publikację i okazję do dalszego pogłębienia tematu współpracy człowieka z łaską.

Michał Mrozek OP
Instytut Tomistyczny, Warszawa